

श्वानाची पारख

ग्राहकाला श्वान देत असताना किंवा प्रशिक्षणासाठी मार्गदर्शन करीत असताना तुमचे कसब खरे पणाला लागते ते पिलाची पारख करण्यात. पिलू वाढून त्याचा मोठा श्वान होईल तेव्हा तो कसा दिसेल आणि कसा वागेल हे सांगता येत नाही. पण त्याच्या वाढीचे टप्पे सांगून प्रत्येक टप्प्यावर त्याच्या वागणुकीत कसा फरक पडत जाईल व ग्राहकाच्या स्वप्नातला श्वान अवतरण्यास किती काळ जावा लागेल हे तुम्ही जितके अचूक सांगू शकाल तेवढा तुमच्यावरचा ग्राहकाचा विश्वास वाढेल.

आत्ता समोर असलेले पिलू वाढून कसे दिसेल हे सांगता येणे महा कठीण काम असते. त्यासाठी खूप पिलावळींचा सातत्याने अभ्यास करावा लागतो. पिलाच्या वाढीवर परिणाम करणारे घटक म्हणजे त्याच्या आई वडिलांकडून मिळालेली अनुवांशिकता, व्यायाम, आहार. अनुवांशिकता, खाणे आणि वाढवणे यांच्यातली प्रमाणवार टक्केवारी बेरजेने ७ते १०%खाणे, आणि ३ते५नाही, तर गुणाकार, भागाकाराने काम करीत असते. उत्तम नसलेल्या श्वानाची अनुवांशिकता त्याच्या वाढीची सीमा ठरवते. अनुवांशिकतेतून मिळणाऱ्या गुणांचा विकास, पूर्ण किंवा अर्धा करण्यासाठी त्याचे खाणे, आणि वाढवणे कारणीभूत ठरत असते. अनुवांशिकतेतील कमतरता खाण्या -वाढविण्यातून कधीही भरून काढता येत नाही. म्हणून पिलाची वंशावळ माहीत असणे आवश्यक असते. माणसाप्रमाणेच श्वानाचे पिलूही आजोबा, काका, मामा, आई-बाबा अशा कोणाच्याही वळणावर जाऊ शकते. काही काही व्यक्तींचा ठसा असा असतो की त्यांच्या वंशात त्याचे रूप, गुण बऱ्याच प्रमाणात उतरतात. पण बऱ्याचदा पिले आई वडिलांपेक्षा आजोबा, आजीवर जास्त जातात.

आपल्या समोर आलेल्या पिलाच्या आधीच्या किमान तीन चार पिढ्यांचे श्वान आपल्या नजरेसमोर असले तर आपल्याला त्या पिलाचा पूर्ण वाढलेला श्वान झाल्यावर तो कसा असेल, कसा दिसेल त्याचे रूप रेखाटता येते. श्वानाच्या दोन पिढ्यांत सुमारे दोन वर्षांचे अंतर असते. याचाच अर्थ असा की समोर असलेल्या पिलाचे आई-वडील दीड ते आठ वर्षांचे असतात. आजोबा आजी दोन ते १२ ते १६ वर्षांचे, पणजोबा-पणजी तीन ते १२-१५ वर्षांचे, आणि खापर पणजोबा चार ते १२-१५ वर्षांते असू शकतात.

चिकाटी, पैसा, वेळ व प्रवास करायची तयारी असेल तर पिलाच्या मागच्या तीन चार पिढ्या बघून येणे अशक्य नसते. किंवा दोन तीन वर्षे सातत्याने एखाद्या नराच्या वा मादीच्या पिलावळी बघत राहिले की नजर तयार होत जाते. मग श्वानाचे वाढून तयार होणारे रूप सहज रेखाटता येते. व्यवसाय म्हणून श्वान क्षेत्रात उतरायचे असेल तर नर व मादीच्या पिलावळी बघत राहण्याला पर्याय नाही. यात एकाच नरापासून वेगवेगळ्या माद्यांना झालेल्या पिलावळी व एकाच मादीला वेगवेगळ्या नरांपासून झालेल्या पिलावळीचा अभ्यास असला पाहिजे. त्या त्या नर मादीचे गुण अवगुण लक्षात आले की त्या नर मादीचे आई-वडील,काका-मामा आणि भाऊबंध बघायला मिळाले की अनुवांशिकतेच्या सीमा नक्की करता येतात.

त्यामुळे एखादे पिलू वाढल्यावर कसे दिसेल हे सांगणे कठीण असले तरी ते पिलू य वाढल्यावर कसे वागेल हे सांगणे सोपे आहे. त्या प्रवृत्ती ओळखून योग्य श्वान योग्य माणसांना दिलात की तुमचे ग्राहक पुन्हा तुमच्याकडे येतील.

श्वानाचे रूप, शारीरिक वाढ, वागणूक पूर्ण दिसण्यास फक्त आठ ते १८ महिने लागतात, तर वागणूक पूर्ण दिसण्यास फक्त पाच ते १० आठवडे लागतात. कुत्र्याचे शेंपूट नळीत घातले तरी वाकडे ते वाकडेच अशी म्हण आहे. खरे म्हणजे ही म्हण माणसापेक्षा श्वानाच्या स्वभावाच्या बाबतीत, त्याच्या वागणुकीच्या बाबतीत जास्त खरी ठरते. पिलू वाढत असताना त्याला मिळालेला अनुभव त्याची वागणूक ठरविण्यात १०-१५%कारणीभूत ठरतो. श्वानांचा आहार हा त्यांची वागणूक ठरविण्यात तीन ते सात टक्के कारणीभूत ठरतो.

श्वानाच्या वागणूकीचा अभ्यास करताना आपल्याला दोन तीन गोष्टी नीट समजावून घेतल्या पाहिजेत. माणूस श्वान का पाळतो याऐवजी श्वान माणसांबरोबर का राहतो याचा विचार करावा. श्वानाच्या अशा कोणत्या प्रवृत्ती आहेत ज्यामुळे तो माणसापेक्षा काही बाबतीत श्रेष्ठ ठरून माणसाला करता येत नाहीत अशी कामे करतो आणि तिसरी गोष्ट म्हणजे श्वानाच्या मर्यादा. जे माणूस करतो आणि श्वानांना करता येत नाही अशा गोष्टी कोणत्या त्याचाही विचार करावा.

श्वानांच्या मर्यादा आपण आधी जाणून घेऊ. माठ ओला असतानाच हवा तसा त्याला आकार देता येतो. भाजून वाळलेल्या माठाचा काठ जसा वळविता येत नाही, तसा श्वानाला वळविण्याचा काळ फार थोडा, म्हणजे पाच ते १५ आठवडे असतो. या काळात एखाद्या श्वानाला जे अनुभव मिळतात, ते एखाद्या गोष्टीची भीती, त्याने घेतलेला धसका यातून त्याच्या आयुष्यभराची वागणूक ठरवितात. एक माठ किती पाझरेल हे तो बनविताना घेतलेली माती, शेणाच्या प्रमाणावर अवलंबून असते. शेण जास्त असले तर माठ जास्त पाझरतो. श्वानाच्या बाबतीत त्याच्यातील शेण - मातीचे प्रमाण त्याने आजोबा- आजी व आई-बाबांकडून घेतलेल्या अनुवांशिकतेतून ठरत असते. एक श्वान आपल्या मालकाचे किती ऐकेल हे त्याची अनुवांशिकता व बालपणातील अनुभव हे दोन्ही मिळून ठरवितात.

श्वानाला काहीही शिकता येत नाही ही श्वानाची सर्वात मोठी मर्यादा आहे. एक अशिक्षित माणूस आणि शिक्षित माणूस यात जसे अंतर असते म्हणजे माणसाला लिहिणे-वाचणे- गणित किंवा तीरकमान चालविणे, नाचणे, गाणे हे शिकता येते. व या गोष्टी न शिकलेल्या माणसाला लिहिता वाचता येत नाही, तीरकमान चालविता येत नाही, शास्त्रीय नृत्य वा गायन करता येत नाही, तसा फरक श्वानात होऊ शकत नाही. एका श्वानाला जन्मजात जे करता येत नाही ते कधीही शिकून करता येत नाही. एखाद्या पूर्ण वाढ झालेल्या श्वानाची बुद्धिमत्ता माणसाच्या दोन अडीच वर्षांच्या मुलाएवढीच असते. एखादी गोष्ट घडताना दिसते ती का घडते, तो कार्यकारण भाव जोडण्यात तो फारच कच्चा असतो. पण त्याची स्मरणशक्ती मात्र तीव्र असते. एकदा शिकलेले माणूस विसरू शकतो. लिहिण्याचा, वाचण्याचा सराव ठेवला नाही तर माणसाला ते पुन्हा शिकावे लागते. श्वानांचे तसे होत नाही. श्वान एकदा शिकला की ते त्याच्या आयुष्यभर लक्षात राहाते.

श्वानाचे घ्राणेंद्रिय म्हणजे त्याची वास घेण्याची शक्ती आणि कर्णेंद्रिय म्हणजे ऐकण्याची शक्ती माणसाच्या तुलनेत अनेक पटीने जास्त असते. माणसांना ऐकू येत नाहीत से आवाज श्वानांना ऐकू येतात. श्वानांकरिता माणसे अशी शिट्टी बनवितात की ती इतर माणसांना किंवा पक्षांना ऐकू येत नाही, पण श्वानांना मात्र नेमकी ऐकू येते. ही शिट्टी वापरून माणूस दोन ते तीन किलोमीटर अंतरावरच्या आपल्या श्वानाला संदेश देऊ शकतो. एक दोन किलोमीटर अंतरावरच्या श्वानाला जे आवाज ऐकू येतात ते शिट्टी फुंकणाऱ्या माणसापासून दोन तीन मीटर अंतरावर उभ्या असलेल्या माणसांना किंवा पक्ष्यांना ऐकू येत नाहीत, पण काही श्वान माणसांसारखे ठार बहिरे असू शकतात. अशा श्वानांना काहीच ऐकू येत नाही. श्वानाची पारख करताना त्याला आवाज ऐकू येतात का, तो बहिरा आहे हे पारखणे आवश्यक असते.

श्वानाचे घ्राणेंद्रिय म्हणजे नाक हे संबंध प्राणिमात्रात फक्त हत्तीपेक्षा कमी शक्तिमान असते. बिळात राहणाऱ्या मुंगसाचे नाक श्वानासारखे तिखट असते पण हत्ती किंवा मुंगूस यांच्यापेक्षा या क्षमतेचा वापर श्वानातच होतो. आपल्या नाक किंवा डोळ्याचा वापर करण्याची श्वानाची प्रवृत्ती अनुवांशिक असते. श्वान कान टवकारून म्हणजे आवाज घेऊन सभोवतालचे ज्ञान पहिल्यांदा मिळवितो. तसेच डोळे वापरूनही बारीक हालचाल टिपण्याची प्रवृत्ती काही श्वानांत आढळते. जास्त कशावर भर द्यायचा , नाकावर की डोळ्यांवर हे त्याची अनुवांशिकता ठरवते.

डोळे उघडल्यापासून ते आईच्या अंगावर पीत असलेल्या पिलांची आपापली सहज प्रवृत्ती जशी असते त्याप्रमाणे ती नाक-डोळे कमी जास्त प्रमाणांत वापरतात. कोण कोणता अवयव वापरतो हे पारखून आपल्याला हवी तशी पिले आपण निवडायला हवीत. श्वानांची पारख करीत असताना अत्यंत महत्वाची बाब म्हणजे श्रेष्ठांबद्दलचा त्यांचा आदर, विश्वास आणि धाक. भिन्नेपणा व धीटपणा हे गुणही महत्वाचे आहेत. त्याचा स्वभाव चिडका आहे की शांत यावरून श्वानाची वागणूक ठरते. विश्वास ठेवणारा, धीट व शांत असा श्वान सर्वांना हवा असतो. तर धाकात वावरणारा, भिन्ना व चिडका श्वान कोणालाही नको असतो.

आतापर्यंत आपण पिलांची वागणूक बघितली. ती श्वानाच्या वयाच्या पाच ते सात -आठ आठवड्यांत दिसू लागते. पिले १० आठवड्यांची झाल्यानंतर आयुष्यभर त्यांच्या जातीची वैशिष्ट्यपूर्ण वागणूक दाखवू लागतात. म्हणून आतापर्यंत श्वान अभ्यासक पैदासकारांनी विशिष्ट हेतू डोळ्यासमोर ठेवून पिलांची निवड करीत व आवश्यक गुण असलेले नर-मादी निवडून संकर करीत करीत काही नव्या जाती तयार केल्या.

श्वानांच्या वागणुकीवरून श्वानांच्या जातींचे मुख्य गट पडतात. प्रत्येक गटाची एक एक प्रबळ प्रवृत्ती आढळते. शिकारी, हाउंड, धनगरी इ. मनुष्योपयोगी श्वानांचेही दोन गट पडतात. एक माणसांच्या बरोबर राहून माणसांच्या विरुद्ध काम करणारा आणि दुसरा प्राण्यांच्या विरुद्ध काम करणारा. आज आढळणाऱ्या श्वानांच्या जाती तयार करताना या मूळ प्रवृत्ती डोळ्यासमोर ठेवूनच निवड केलेली असते. आपण त्यांची वैशिष्ट्ये पाहू.

मांजर व कुत्रा हे दोन प्राणी घरी पाळले जातात. मांजर व कुत्रा यांच्यातील फरक सांगताना मांजर हा स्थानप्रेमी तर कुत्रा हा मालकप्रेमी प्राणी आहे असे सांगितले जाते. मालकाने घर बदलले तर मांजर मालकाबरोबर दुसऱ्या घरी जात नाही असे म्हणतात. तसेच पोत्यांत बंद करून दूर नेऊन सोडले तरी मांजरे आपल्या घरी परत येतात असेही सांगितले जाते. मांजरांच्या घरी परतण्याच्या प्रवृत्तीबद्दल, ते किती दूरून घरी परत येते याबद्दल वाद असले तरी मांजर जसे स्थानप्रेमी म्हटले जाते तसे काही कुत्रे देखील स्थानप्रेमी असतात. या वर्गाला टेरिअर म्हणतात. हा शब्द टेरर म्हणजे भीती या शब्दापासून बनलेला नसून टेरिटेरी म्हणजे क्षेत्र या शब्दापासून बनलेला आहे.

मांजराप्रमाणेच या वर्गाच्या -जातीचे श्वान त्यांना हवे तेव्हा मालकाच्या जवळ येऊन आपले लाड करून घेतात. पण हे जास्त स्वतंत्र वृत्तीचे असतात. दिवसभर एकेकटे फिरत राहतात. जरा कोठे खुडबुड झाली की धावत तेथे जातात. भुंकण्याकडे त्यांचा जास्त कल असतो. स्वजातीय इतर श्वानांशी त्यांचे जरा कमीच पटते. एकलकोंडे व मिजासखोर पण अतिशय दक्ष, स्वतःच्या कानावर आलेल्या आवाजावर जास्त लक्ष ठेवून असतात. प्रकृतीने ठणठणीत, कमी व्यायाम लागणारे असे हे श्वान, ज्यांना कुत्र्याकडे लक्ष द्यायला वेळ नसतो पण श्वानाच्या जागृततेची आवश्यकता वाटते अशा लोकांसाठी अगदी योग्य असतात.

फॉक्स टेरियर, बुलटेरियर, एअरडेल टेरियर व व्हासा आपसो म्हणजेच टिबेटियम टेरियर या टेरियर वर्गातल्या काही जाती आहेत. मनुष्योपयोगी जातींचा स्वभाव टेरियरच्या विरुद्ध असतो. मनुष्योपयोगी जातींचे श्वान माणूस हा आपल्यासारखाच प्राणी आहे. माणूस म्हणून तो श्रेष्ठ वर्गैरे काही नसतो, असे मानणारे असतात. आपले आणि परके असे दोन गट ते ओळखतात. त्यांच्या आपल्यातल्या गटात इतर कुत्रे, मांजरे, कोंबड्या,माणसे अशा सर्व प्राण्यांचा समावेश होऊ शकतो. जे आपले नाहीत, ते परके, परक्यांपासून आपल्यांचे संरक्षण करायचे हा त्यांचा स्वभाव. आपल्यांच्या बरोबर आपल्या क्षेत्राबाहेर जायलाही ते खूप असतात. त्यांना क्षेत्रापेक्षा आपल्यांचे भान जास्त असते. स्वतःच्या क्षेत्राबाहेर देखील हे आपल्यांचे आणि आपल्यांच्या सामानसुमानाचे रक्षण करतात. आपल्यांबरोबर फिरायला जाणे हा या श्वानांचा शौक असतो. त्यांना घरी ठेवून मालक बाहेर गेलेला त्यांना आवडत नाही.

ते माणूस प्राण्याला स्वतःसारखाच एक प्राणी समजत असल्याने माणसांवर हल्ला करायला ते अजिबात कचरत नाहीत. नाक वापरून विशिष्ट माणसाचा माग काढणे त्यांना जसे आवडते, तसेच एखाद्या निर्मनुष्य क्षेत्रात दडून बसलेला माणूस नावाचा प्राणी शोधून काढण्यातही ते तरबेज होऊ शकतात. माणसाच्या मनातील आनंद, खुषी, भीती, शंका देखील त्यांना चांगल्या कळतात. सैन्य आणि पोलीस दलात यांचा खूप वापर होत असे. पण माणूस हा आपल्यापेक्षा श्रेष्ठ नाही हे पक्के भिनलेले असल्याने त्यांना हाताळणाऱ्या कुत्तेवानांनी अनावश्यक दादागिरी केलेली ते सहन करून घेत नाहीत. यातले काही काही श्वान स्वतःला दादा समजतात आणि त्यांच्यावर दादागिरी केली तर ते चिडतात व स्वतःचे श्रेष्ठत्व सिद्ध करण्यासाठी हल्ला देखील करतात. मी श्रेष्ठ असा भाव घेऊन कोणी त्यांच्या जवळपास वावरू लागला तर त्यांना ते सहन होत नाही. ते अशा माणसावर हल्ला देखील करू शकतात.

अशा श्वानांबरोबर तू दादा, माझा सांभाळ कर, एक लपलेला माणूस मला शोधता येत नाही. जरा प्लीज मला मदत कर अशी भूमिका त्याला हाताळणाऱ्या कुत्तेवानाने घेतली तर मात्र ते खूप होऊन हवे ते काम करतात. अशी गौण भूमिका घेणे अनेक कुत्तेवानांना जमत नाही. श्वानांना नमवून त्यांच्याकडून काम करवून घेणे हा त्यांचा स्वभाव असतो. अशा लोकांचा द्वेष करून हे श्वान त्यांच्यावर म्हणजे युनिटमधल्या इतर कुत्तेवानांवर हल्ला करण्याचीही शक्यता असते. युनिट इनचार्ज अधिकाऱ्यांवर त्यांचा रोषच असतो.

माणसांविरुद्ध काम करणाऱ्या मनुष्योपयोगी जातीतील हे दोष पैदाशीसाठी नर - मादी निवडताना थोडे मवाळ श्वान निवडले नाहीत, तर पुढील पिढीत विकोपाला जातात. ते न समजल्याने पोलीस आणि सैन्यदलांत तर दहाबारा वर्षांनी श्वानांची जातच बदलतात. आधी अल्सेशियनची चलती होती. नंतर डॉबरमन आले. पाश्चिमात्य देशात एअरडेल, टेडिअर, वार्डमैत्रीअर आणि आता तर रॉटवीलर जाती वापरल्या जात आहेत. आपल्याकडे अल्सेशियननंतर डॉबरमन आणि आता लॅब्रॅडॉर ही जात वापरण्याकडे कल आहे. श्वानांची जात बदलणे हा त्यांच्या समखेवरील उपाय खरे तर नाही. पोसील दल व सैन्यासाठी योग्य त्या श्वानांची पैदास करण्यासाठी योग्य प्रवृत्ती दाखविणारे कुत्रे निवडणे हा खरा उपाय आहे.

(पान १८ नंतर एकदम पान २० आहे)

घोडागाडी किंवा घोड्यांचा ताफा सामानाची ने आण करण्यासाठी वापरण्याच्या काळात आणि तशा प्रदेशात आणि ग्रेटडेन सारख्या कुत्र्यांच्या जातीदेखील या कामाकरिता वापरल्या जात.

पण बहुधा आंधळ्यांना मार्गदर्शन करणाऱ्या आत्मकेंद्री पण बॉक्सर, लॅब्रॅडॉर आणि गोल्डन रिट्रीव्हर जातीतून निवड करून माणसांविरुद्ध माणसांबरोबर काम करणारे श्वान निवडले जातात. पिलाच्या वयाच्या दहाव्या आठवड्यापासून बारीक नजरेने त्याच्या प्रवृत्ती आणि वृत्ती न्याहाळत राहून हे सहज साध्य करता येते.

परस्परविरोधी असा स्वभाव असलेल्या श्वानांत धनगरी आणि शिकारी हे दोन गट धंदा करणाऱ्यांनी श्वानांच्या प्रवृत्तींचा अभ्यास करताना अभ्यासणे आवश्यक आहे. शिकारी म्हणजे प्राणी पकडणारे, त्यांना जीवे मारणारे. तर धनगरी म्हणजे प्राणी सांभाळणारे. कुत्र्याशिवाय इतर प्राण्यांचा सांभाळ करणे किंवा प्राण्यांना जीवे मारणे या श्वानांच्या दोन सहज प्रवृत्ती असतात. धनगरी श्वानांची ताकद त्यांच्या डोळ्यात असते. मनशक्तीत असते, तर शिकारी श्वानांची ताकद त्यांच्या स्नायूंत असते. धनगरी आणि शिकारी यांची तुलना पैज्ञानिक व अॅथलीट वा खेळाडू यांच्या कामाच्या पध्दतीतून जास्त स्पष्ट होईल.

वैज्ञानिक व खेळाडू यांत तुम्हाला जास्त हुशार कोण वाटतो? प्रथम दर्शनी बुध्दीचे काम करणारा संशोधनाचे काम करणारा, वैज्ञानिक हा जास्त हुशार असे सर्वसामान्य उत्तर अपेक्षित असते. आता आपण समाज शस्त्रज्ञांनी मनोव्यापाराच्या अभ्यासकांची, हुशारीची जी व्याख्या केली आहे ती पाहू. बुध्दीची पातळी ठरविताना बदलत्या परिस्थितीशी जुळते घेण्यासाठी आपल्या वागणुकीत किती झटपट बदल करता त्यावरून तुमची बौद्धिक पातळी ठरते असे मनोव्यापार शास्त्रज्ञ एका व्याख्येत म्हणतात. (How quickly and correctly you adopt to change in a situation denotes your level of intelligence) खेळाडूच्या कार्यपध्दतीचा विचार करताना हे लक्षात घेतले पाहिजे की प्रत्येक वेळी त्याला क्षणोक्षणी बदलणाऱ्या परिस्थितीचे ज्ञान घेऊन त्याप्रमाणे स्वतःच्या शारीरिक हालचाली कराव्या लागतात. खेळाडूला काय करायचे हे नुसते माहीत असून उपयोगी नाही, तर क्षणार्धात अपेक्षित हालचाली कराव्या लागतात. हालचालीत विजेचा वेग आणि आवश्यक तेवढेच स्नायूंचे बख वापरावे लागते. त्यासाठी खेळाडूला कुशाग्र बुद्धिमत्ताही असावी लागते.

खेळाडूच्या हालचालीत डौल असतो. आत्मविश्वास असतो. शरीराच्या प्रत्येक स्नायूवर. स्नायूमुळे घडणाऱ्या प्रत्येक प्रक्रियेवर त्याचा पूर्ण ताबा असतो. या त्याच्या स्वामित्वामुळेच तो बघणाऱ्याच्या मनाला भुरळ घालणारा हीरो होत असतो. एखाद्या खेळाडूच्या व्यक्तिमत्त्वासारखेच शिकारी श्वानाचे व्यक्तिमत्व उमदे, कोणालाही भुरळ घालेल असे असते. परिणामांची चिंता त्याच्या गावीही नसते. जीव गेला तरी बेहतर, पण काम पूर्ण झालेच पाहिजे असा त्याचा स्वभाव असतो. परिणामांची चिंता ही धनगरी कुत्र्याची मत्केदारी. प्रत्येक क्रिया करण्याआधी तो परिणामांचा विचार करतो. उगाच जीव धोक्यात घालण्यापेक्षा तो मार्ग बदलेल. इतरांची मदत मागेल.

धनगरी श्वान हे प्रथम श्वान आणि नंतर धनगरी गुण दाखविणारे असतात. त्यामुळे जे मांसाहारीच असतात पण शिकार ही भूक भागविण्यापुरतीच अगदी आवश्यक तेव्हाच करायची, उगाच शौक म्हणून करायची नाही असा त्यांचा स्वभाव असतो. शिकारी श्वान मात्र शिकार ही शौक म्हणून करतात. अनेकदा शिकारी श्वान केलेली शिकार स्वतः भक्ष म्हणून वापरतही नाहीत. आमचा कुत्रा सशाची शिकार करतो आणि ससा मारला की आणून आमच्यासनोर ठेवतो असे अभिमानाने सांगणारे श्वानमालक मला भेटले आहेत.

लांब ढांगा टाकत पळणे ही धनगरी जातीच्या श्वानांची चाल, तर तुरतुर चालणे ही शिकारी श्वानांची चाल असते. श्वानांना व्यायाम देण्यासाठी त्यांना त्यांच्या चालीत बराच वेळ पळवत ठेवावे लागते. श्वानांच्या आकाराच्या मानाने त्यांचे व्यायामाचे तास ठरतात असे नाही. श्वानांच्या जाती ज्या कामाकरिता तयार केलेल्या असतात, त्यानुसार त्यांना द्यावा

लागणारा व्यायामाचा वेळ आणि प्रकार ठरत असतो. धनगरी कुत्र्यांना इतर कुत्र्यांबरोबर खेळून व्यायाम होत असतो, तर शिकारी कुत्रे मल्लाने मलखांबावर कसरत करावी तसे चिंधीच्या लांबुळक्या बोळ्यावर खेळवल्याने त्यांना चांगला व्यायाम होतो. बॉक्सर व डालमेशियन जातीच्या श्वानांना सपाट रस्त्यावर तर अल्सेशियन श्वानांना दगड, खड्ड्यांतून पळविल्यास चांगला व्यायाम होतो. लॅबरॅडॉरना जमीनीवर चालण्यापेक्षा पाण्यात पोहण्याने चांगला व्यायाम होतो. म्हणून कोणता कुत्रा घेऊ असे प्रामाणिकपणे विचारणाऱ्या ग्राहकाला श्वानाची प्रकृती चांगली राखण्यासाठी द्याव्या लागणाऱ्या व्यायामाची पूर्ण कल्पना दिली गेली पाहिजे.

श्वानाच्या जातीवर त्याचे रूप अवलंबून असते. त्याची वाढ मात्र त्याचे खाणे आणि व्यायाम यावर अवलंबून असते. म्हणून श्वानांची पारख करताना तुम्हाला जातीबद्दल पूर्ण माहिती हवी. एकाच जातीची निवड करून विशिष्ट प्रकारे वाढणारे आणि वागणारे श्वान तयार केले जातात. अशा जातीअंतर्गत निर्माण केलेल्या घराण्यांना इंग्रजीत स्ट्रॅन्स असे म्हणतात. एकेक घराणे तयार होताना त्या घराण्यांतल्या श्वानांची पूर्ण वाढ केव्हा, वयाच्या कितव्या आठवड्यात किंवा महिन्यात होईल हे देखील ठरलेले असते. काही घराण्यांत बालपण खूप लांबते. त्यांच्याकडून अपेक्षित असलेल्या कार्याला ते उशीरा सुरुवात करतात. श्वानांची शारीरिक वाढ अन् मानसिक वाढही वेगवेगळी असते. त्यांचा वेगही वेगवेगळा असतो. श्वानांच्या एका घराण्यांत हे प्रमाण साधारणपणे एक असते, म्हणून श्वानांची पारख करताना विशिष्ट घराण्याची माहिती असणे आवश्यक असते.

श्वानांच्या पुनरुत्पादनासाठी योग्य होण्याचा काळ देखील बऱ्याच अंशी घराण्यावर अवलंबून असतो. पुनरुत्पादनासाठी मादी वयात आली हे मादीची पाळी पाहून ठरविता येते तर मुतताना पाय वर करून मुतू लागला की नर वयात आला असे समजते. श्वानाच्या वैयक्तिक वृत्ती पारखण्यासाठी या चाचण्या कराव्या लागतात, त्या त्यांच्या वयाच्या चार ते सहा सातव्या आठवड्यात घ्यायच्या असतात हे आपण आधी बघितले, पण या चाचण्या घेताना एक पिलाच्या नेहमीच्या सरावातला, ओळखीचा माणूसच बरोबर असताना त्या घ्यायच्या असतात हे तुम्ही लक्षात घ्यायला हवे. श्वान वागणुकीतील तज्ज्ञ सतत त्या पिलांच्या सतत संपर्कात नसतील तर श्वानांच्या वागणुकीत फरक पडू शकतो. परक्यांच्या हजेरीत श्वान कसा वागतो ही देखील अभ्यासाची, श्वान परीक्षणाची एक बाब आहे.

काही श्वानांना परके आवडत नाहीत, ते सभोवताली नकोसे वाटतात. काही श्वानांना परक्यांनी केलेले कौतुक नेहमीच्या माणसांनी केलेल्या कौतुकापेक्षा जास्त मोलाचे वाटते. काही श्वान परक्या माणसांची दखल घेत नाहीत, खास करून शिकारी करिता बाहेर गेले की बरोबर चार परकी माणसे किंवा परके कुत्रे असले तरी त्यांची दखल देखील न घेता ते आपले काम करतात. धनगरी श्वान मात्र परक्यांबद्दल अती संशयखोर असतात. परका येऊन निघून गेल्याशिवाय ते स्वस्थ, शांत होऊ शकत नाहीत. श्वानांच्या घराण्यांची , जातीची व जातीच्या गटांची पूर्ण कल्पना श्वानाची पारख करणाऱ्याला असणे आवश्यक ठरते. पारख करण्यासाठी तुम्ही कशी तयारी करायची ते पुढे पाहू.